

Мазуренко В. П.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Розглянуто особливості забезпечення конкурентоспроможності держави в умовах глобалізації. Виокремлено проблеми підвищення конкурентоспроможності України. Запропоновано шляхи реалізації інноваційно-інвестиційної політики для забезпечення конкурентоспроможності вітчизняної економіки в умовах глобалізації.

Ключові слова: конкурентоспроможність економіки, глобалізація, інноваційно-інвестиційна політика, НДДКР.

У наш час стає очевидним, що основним чинником нової ери є глобалізація. Національні економіки втрачають самостійність, стають залежними від світових процесів. Мультинаціональні компанії здатні більше впливати на політичні та соціальні процеси, ніж президенти й уряди. На зміну постіндустріальному суспільству приходить “нова економіка”, яка базується на наднаціональних процесах, не маючи державних кордонів, підпорядковує собі внутрішньодержавні стандарти, створюючи високі бар’єри та вимоги до розвитку і механізмів реалізації державних інтересів на світовому рівні. Формування пріоритетів і вимог до держав-учасниць з боку “нової економіки”, “економіки знань” зумовлює необхідність переосмислення національних цінностей, стратегій розвитку та пошуку можливостей виживання в період прискорених змін та еволюцій. Ніхто і ніщо не може існувати автономно, оскільки об’єднувальний характер “нової економіки” висувається на перший план серед властивих їй тенденцій.

Поступово складається економічний порядок, за якого весь світ перебуває в тісній взаємодії. Весь світ є реальним чи потенційним клієнтом фірми, тому водночас будь-яка фірма є реальним або потенційним конкурентом. На цьому ґрунтується стратегія управління: боротьбу за клієнта потрібно вести на всьому світовому просторі, і з орієнтацією на цей же простір слід будувати стратегію конкуренції. Таким чином, розширюються сфери впливу індивідів і неурядових організацій; створюється велика кількість віртуальних коаліцій, що об’єднують однодумців з метою надання допомоги один одному – в обміні інформацією, розробленні й впровадженні своїх стратегій. Такі об’єднання, формуючи могутні коаліції, здатні у певних сферах чинити серйозний тиск в усьому світі.

В умовах наростаючої глобалізації запорукою стійкого розвитку є досягнення конкурентної переваги, оскільки жодна держава і жодна економіка або окрема компанія не можуть протистояти впливу конкуренції, а за гаслами про кооперацію і взаємовигідну співпрацю стоїть жорстке конкурентне глобальне середовище. Особливого звучання питання життєстійкості, конкурентоспроможності держави набуває в наші дні – в умовах глобальної фінансово-економічної кризи, що перевіряє на міцність суспільно-державні конструкції багатьох країн.

В економічній науці проблемі конкуренції та механізмів досягнення конкурентних переваг присвячено наукові праці таких відомих вчених, як М. Портер, С. Пейович, Ф. Хайек, П. Кругман, С. Ліндер, Л. Саммерс, Е. Хекшер. Теоретичні засади і практику забезпечення конкурентоспроможності вітчизняної економіки в умовах економічних трансформацій досліджували такі вітчизняні науковці, як О. Болховітінова, Я. Базилюк, О. Власюк, А. Гальчинський, В. Геєць, Б. Кваснюк, С. Кіреєв, І. Крючкова, В. Мунтян, В. Сіденко, М. Скрипніченко, О. Шнипко.

Формування та еволюція приватної власності на фактори виробництва зумовлюють існування різних форм власності в підприємницькій діяльності, які конкурують на ринку в процесі виробництва і споживання продукції та послуг. Держава повинна забезпечити однакові ринкові умови для кожного суб'єкта ринкових відносин, а саме: захист усіх форм власності; свободу договірних відносин; рівність принципів оподаткування всіх доходів; вільний рух капіталів; вільне входження на всі ринки і вихід з них; вільний доступ до іноземних товарів та капіталів¹.

Більшість цих умов в Україні виконується. Водночас відкритість вітчизняної економіки та спричинений цим прихід на ринок потужних транснаціональних корпорацій (ТНК), які мають більше можливостей забезпечити собі конкурентоспроможність за рахунок інноваційних технологій та ресурсного забезпечення, створюють загрозу виникнення в певних сферах діяльності монополій або олігополій. ТНК справляють вагомий вплив на розвиток світової економіки, оскільки їхні фінансові та інвестиційні можливості дають змогу залучати у виробництво найсучасніші виробничі, інформаційні, управлінські технології і фінансувати будь-які науково-дослідні та конструкторські роботи і розробки, необхідні для їх удосконалення чи поширення на інші сфери діяльності. Саме ТНК ініціюють доведення інновацій до комерційного використання, створюючи необхідні умови для цього.

Таким чином, виникає суперечність: з одного боку, конкуренція зростає за рахунок можливості залучення до національної економіки нових факторів виробництва у вигляді інвестиційних ресурсів, інноваційних технологій, досвідчених фахівців тощо; з другого – конкуренція обмежується через прихід на ринок транснаціональних компаній з подальшою монополізацією ринку. В цьому разі на державу покладаються функції антимонопольного регулювання, у ході якого юридичні санкції застосовуються у випадках зловживання монополією владою, як це буває на ринку енергоносіїв.

У конфліктах між конкуренцією та монополіями, які є носіями інновацій на всіх етапах їх життєвого циклу, перевага віддається інноваціям. З цією метою в антимонопольному законодавстві передбачаються заходи державного регулювання через систему пільгового оподаткування науково-дослідних та дослідно-конструкторських розробок (НДДКР). Як правило, результати НДДКР звільняються від податків на певний час, залежно від ступеня їх

---

¹ Pejovich S. A Property Rights Analysis of Alternative Methods of Organizing Production / S. Pejovich // Communist Economies and Economic Transformation. – 1994. – Vol. 6. – № 2. – P. 223.

наукової новизни. Компанія отримує конкурентну перевагу на період виключного монопольного становища інноваційного продукту, коли попит на нього ненасичений і продукт являє собою радикальну інновацію, спроможну зайняти своє місце на ринку. Продукт доопрацьовується, пристосовується до вимог ринку за рахунок концентрації зусиль провідних фахівців, які обґрунтовують можливі сфери його застосування. За цей час аналогічні вироби, що імітують інноваційний продукт, освоюються іншими компаніями-конкурентами, і на нього починає поширюватися антимонопольне законодавство.

У сучасних умовах глобалізації світової економіки визнається необхідність посилення ролі державних фінансів у забезпеченні довгострокового економічного зростання, підтримки соціальної стабільності та конкурентоспроможності держави.

Складність ситуації, в якій необхідно розв'язувати проблему забезпечення конкурентоспроможності національної економіки на світовому ринку, для країн, ринкова система яких перебуває лише на початковій стадії розвитку, зумовлюється тим, що в трансформаційному стані перебуває сама держава.

Реальна картина обтяжена й тією обставиною, що країни з трансформаційною економікою через історичні причини кризового спаду їх виробництва не можуть претендувати на провідне становище на міжнародному ринку, який вже практично поділений сильнішими конкурентами. У таких дуже жорстких умовах постає завдання пошуку і завоювання своєї ринкової "ніші" у світовому господарстві.

Виконання цього завдання потребує пошуку оптимальної моделі мобілізації і перерозподілу внутрішніх фінансових ресурсів, що забезпечить міжнародні конкурентні позиції національної економіки.

Традиційно конкурентоспроможність трактується як обумовлене економічними, соціальними і політичними чинниками стійке становище держави або її продуцента на внутрішньому і зовнішньому ринках. За відкритої економіки конкурентоспроможність також можна визначити як здатність країни протистояти міжнародній конкуренції на власному ринку і ринках "третіх країн".

Конкурентоспроможність національної економіки – це здатність її підприємств, організацій і галузей випереджати протягом тривалого періоду інших суб'єктів господарювання та суверенні структури в завоюванні й зміцненні позицій на національних і зарубіжних ринках, що зумовлюється економічними, соціальними, політичними та іншими чинниками в самій країні. Національну конкурентоспроможність визначають на основі вивчення конкурентних переваг та слабостей тієї або іншої країни.

До конкурентних переваг країни можна віднести:

- високі витрати з державного бюджету на НДДКР;
- високі витрати на розвиток людини;
- стабільність політичної і правової систем;
- частку ВВП на одну особу;
- високу тривалість життя;
- високу ефективність використання ресурсів;
- оптимальний експорт;

- низький рівень інфляції;
- наявність природних ресурсів і сприятливий клімат, вигідне географічне положення;
- значну частку конкурентоспроможних організацій;
- конкурентоспроможність трудових ресурсів;
- гнучкість фінансової системи країни;
- динамічність внутрішнього ринку;
- відсутність державної заборгованості;
- високу конкуренцію в усіх сферах діяльності;
- високий рівень міжнародної інтеграції і кооперації;
- високу якість інфраструктури ринків і регіонів;
- низькі податкові й митні ставки;
- високу культуру бізнесу в країні;
- належний рівень інформаційного забезпечення державного управління.

Серед показників у міжнародній практиці найчастіше використовуються:

- обсяг ВВП, що відображає місткість вітчизняного ринку і потенціал конкурентоспроможності національної економіки;
- частка витрат на кінцеве споживання в структурі ВВП і валових накопичень у кінцевому споживанні;
- відношення експортно-імпортних сальдо до суми зовнішньоторговельного обороту країни (показує динаміку потенціалу конкурентоспроможності національної економіки);
- співвідношення середніх індексів цін на товари і послуги, що експортуються та імпортуються країною;
- приріст золотовалютних резервів країни;
- структура ВВП, особливо частка, що створюється переробними галузями промисловості.

Увага світової спільноти до розрахунків конкурентоспроможності національної економіки в міжнародній практиці постійно зростає. З 1986 р. під егідою Світового економічного форуму почали публікуватися доповіді про порівняльну конкурентоспроможність провідних країн, а пізніше – розробки Світового банку і Міжнародного інституту вдосконалення методів управління.

Національна конкурентоспроможність визначається Світовим економічним форумом на підставі багатофакторних моделей, у яких 381 показник зводиться у вісім агрегованих груп: внутрішній економічний потенціал, зовнішньоекономічні зв'язки, державне регулювання, фінансово-кредитна система, інфраструктура, система управління, науково-технічний потенціал, трудові ресурси.

За рейтингом конкурентоспроможності країн світу IMD World Competitiveness Yearbook², який, починаючи з 1989 р., публікує Міжнародний інститут розвитку менеджменту (International Institute for Management Development, Лозанна, Швейцарія), Україна протягом чотирьох років має не-

---

²World Competitiveness Yearbook [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.worldcompetitiveness.com/OnLine/App/Index.htm>.

гativity динаміку: 46-та позиція з 54 країн у 2007 р.; 54-та позиція з 55 країн у 2008 р.; 56-та позиція з 57 країн у 2009 р.; 57-ма позиція з 58 країн у 2010 р.; 57-ма позиція в 2011 р.; 56-та – в 2012 р.

Перше місце у рейтингу конкурентоспроможності за 2012 р. дісталось Гонконгу, США посіли друге місце, Росія – на 48-му місці. Серед колишніх радянських республік найвище місце зайняла Естонія (31-ше), далі йдуть Казахстан (32-ге) і Литва (36-ге). Один із найближчих сусідів України – Польща – посіла 34-те місце. Конкурентоспроможність країн у рейтингу IMD World Competitiveness Yearbook оцінюється за понад 320 критеріями, зведеними у підгрупи.

Деякі науковці наголошують, що при оцінюванні конкурентоспроможності країни на товарних ринках може бути використана система економічних індикаторів, що характеризують: макроекономічні умови функціонування виробників товарів; конкурентоспроможність країни в інтегральній, узагальненій формі як віддзеркалення її становища на внутрішньому і зовнішньому ринках, що дає змогу відстежувати “критичні точки”, за якими генерується інформація для ухвалення відповідних рішень у галузі макрорегулювання економіки; конкурентні позиції регіону, що вивчається, стосовно виявлення умов, котрі сприяють конкурентоспроможності виробників товарів; позиції країни на конкретних товарних ринках; безпосередні економічні й кваліметричні показники конкурентних товарів порівняно з товарами-аналогами³.

Вчені також пропонують використовувати такі принципи оцінювання конкурентоспроможності країни:

- 1) застосування переважно кількісних методів оцінювання (число показників повинно бути мінімальним, але достатнім для дотримання принципу комплексності);
- 2) використання статистичних даних країни і міжнародних організацій з тим, щоб одна людина могла зібрати інформацію, друга – розрахувати показник, а третя – перевірити роботу перших двох;
- 3) застосування до формування показників комплексного підходу (оцінка конкурентоспроможності з урахуванням політичного, соціального, духовного, екологічного, технічного, економічного розвитку країни);
- 4) ідентичність структури формули оцінювання конкурентоспроможності країни структурам формул оцінювання товарів і організації з визначенням вагомості приватних показників конкурентоспроможності;
- 5) застосування показників, що висвітлюють минуле, сьогодення і майбутнє країни;
- 6) внесення до формули оцінювання конкурентоспроможності країни показника, що відображає природні конкурентні переваги;
- 7) незалежність показників від розміру країни і чисельності її населення;
- 8) щорічне оцінювання конкурентоспроможності країни;

---

³ Селезнев А. З. Конкурентоспособность страны / А. З. Селезнев // РЭЖ. – 1999. – № 7. – С. 103–104.

9) встановлення за результатами оцінювання щорічних міжнародних відзнак⁴.

У сучасній Україні дуже важливо усвідомити необхідність державного регулювання економіки та виняткової ролі державних фінансів у процесі покращання її конкурентоспроможності.

М. Портер зауважував, що “уряди країн повинні ставити правильну відповідну мету – досягнення високої продуктивності, оскільки на ній ґрунтується національне процвітання. Вони мають прагнути до того, що справді визначає продуктивність, до заохочення розвитку, до роботи з повною віддачею і до конкуренції, а не спокушатися такими речами, як субсидії, широкомасштабні програми міжнародної кооперації або тимчасовий протекціонізм, який їм часто пропонують: ці заходи нерідко знижують продуктивність. Роль держави повинна полягати в тому, щоб спонукати вітчизняну промисловість до розвитку, а не пропонувати допомогу, що дає можливість промисловості не розвиватися”⁵.

Загалом можна виокремити такі проблеми підвищення конкурентоспроможності України: фінансування освіти, науки, розвитку виробництва й інфраструктури в необхідних обсягах; проведення фундаментальних досліджень із формування принципів управління найважливішими економічними, соціально-економічними, виробничими системами; застосування до менеджменту і розроблення управлінських рішень наукових підходів; аналіз функцій менеджменту як єдиного процесу виконання робіт зі стратегічного маркетингу, планування, організації процесів, обліку і контролю, мотивації і регулювання; спрямування розвитку економіки України переважно на інноваційний тип.

У розвинутих країнах розроблені й реалізуються конкретні стратегії. У США прийнято Комплексний закон про торгівлю і конкурентоспроможність. У Європейському Союзі видано “Білу книгу ЄС”, в якій чітко окреслені орієнтири глобальної стратегії формування конкурентних переваг. У Японії діють механізми підтримки національних експортерів. Франція впродовж багатьох років розвивається за планом, що має спеціальний розділ щодо розвитку експорту.

Загалом теорія конкуренції виходить із того, що конкурують не країни, а окремі виробники або продавці продукції. Однак економічний успіх держави, тобто її конкурентоспроможність, безпосередньо визначається наявністю конкурентоспроможних галузей і виробництв. Тому підвищення конкурентоспроможності вітчизняних товаровиробників повинне стати найважливішим пріоритетом промислової політики України.

Безумовно, жодна країна, навіть найрозвинутіша, не ставить собі за мету досягнення ефективної конкуренції по всьому спектру продукції, яку вона може потенційно виробляти. Пріоритетними є лише ті сектори економіки,

---

⁴ Фатхутдинов Р. А. Конкурентоспособность: экономика, стратегия, управление / Р. А. Фатхутдинов. – М. : ИНФРА-М, 2000. – С. 163.

⁵ Портер М. Международная конкуренция. Конкурентные преимущества стран : пер. с англ. / под ред. В. Д. Шетинина. – М. : Междунар. отношения, 1993. – 896 с.

які мають реальні умови для здобуття конкурентних переваг на світовому ринку. Для України, щоб запобігти нераціональному використанню національних ресурсів у процесі структурної перебудови, особливо актуальне визначення таких галузей і створення дієвого механізму підтримки пріоритетних виробників та удосконалення на цій основі структури виробництва.

Державні органи будь-якого рівня також можуть підсилити або ослабити конкурентну перевагу. Найбільше це помітно при аналізі впливу політики уряду на кожний з детермінантів, адже неврахування такого впливу на систему детермінантів може як підірвати конкурентну перевагу держави, так і посилити її.

Відсутність чіткої програми структурної перебудови національної економіки, особливо її матеріального сектору, залишається сьогодні чинником, який постійно провокує кризові явища. Зокрема, через нерозв'язаність стратегічно важливої проблеми зменшення зовнішньої енергетичної залежності країни наявні мізерні ресурси й надалі витрачаються на підтримку і збереження енергоємних виробництв. Або, не маючи обґрунтування оптимальних для країни обсягів і структури енергоспоживання, кошти вкладаються у проекти будівництва терміналів, транспортних магістралей і відповідної інфраструктури. До речі, переважно інфраструктурна, а не технологічно-інноваційна спрямованість економіки вкрай небезпечна і з погляду перспектив глобалізації. Стратегічною помилкою є також небажання забезпечити реальний пріоритет галузей і виробництв агропромислового комплексу.

Ключовим поточним завданням є вивірена у часі й у галузевих пріоритетах точкова підтримка технологічних і експортоорієнтованих виробництв. Зарубіжний досвід свідчить, що і в складних економічних умовах сильна держава може здійснювати в певних мінімальних обсягах орієнтовану промислову політику. Йдеться про формування такої ідеології цієї політики, яка була б адекватною умовам ринку, вимогам незалежності держави та її ефективної інтеграції у світову економічну систему. Практичним підґрунтям її розроблення і реалізації, на нашу думку, повинно стати виконання таких головних завдань:

- оцінювання міри конкурентоспроможності національної економіки з визначенням умов і чинників, які можуть сприяти ефективній конкуренції, збільшенню експортного потенціалу держави;
- обґрунтування пріоритетних галузей, виробництв і видів продукції, які мають або можуть отримати в коротко- і середньостроковому періоді конкурентні переваги на світовому ринку;
- визначення шляхів і заходів державного сприяння підвищенню конкурентоспроможності вітчизняного виробництва, зокрема за рахунок цільової підтримки пріоритетних галузей та виробництв;
- об'єднання зусиль держави в здійсненні структурної перебудови, інноваційної політики і соціально-економічного розвитку регіонів для підвищення конкурентоспроможності вітчизняного виробництва;
- науково-практичне й інституційне забезпечення заходів з підвищення конкурентоспроможності вітчизняного виробництва, виходячи з національних умов і особливостей світового ринку.